

(StPoldM., L'Escala, Badalona i pertot); tanmateix, com que la pena va superposada al car es comprèn que és la que prengué el nom metafòric d'ala' (com el car el de 'banya'); val a dir que modernament els pescadors de StPol l'usaven sobretot en relació a «la part 5 alta i extrema cap a popa de la roba» o sigui el 'velam', i ho deixaven en relatiu desús, per a la verga (però hi havia consciència de l'expressió pròpia, 1936). Altrament és un nom general a tot el territori de la llengua: P. Val. etc.; *lò póna* de l'antena, Felanitx (1963).

Del cat. degué pendre'l el cast. *pena*, ja documentat 1587 i 1627 (Jal, p. 1154), com sigui que la *n* < *NN* allà no s'explicaria. Però és denominació comuna, en forma primitiva o derivada, en els llenguatges mediterranis: llgd. *péno* (Grau d'Agde), it. *pennone*, ven. *penone* «antenna orizzone de la vela quadra», Ragusa *pènün* m. «bastone o asta di flocco» (Deanović, ARom. XXI, 273; D'Ovidio, ZRPh. XXVIII, 539; DECH IV, 478b24-31; cf. cast. *penoles* < *penones*, cat. *penó*).

Usada, doncs, *pena* com a representació de la popa de la nau, d'aquí degué derivar el nom del *penès*, oficial de popa (cast. *popel*), car de vegades s'usa en franc contrast amb el proer: «si açò no sap fer, e ha en la nau *panès* o proer que-u sàpia fer, aquell notxer deu ésser cassat d'aquell loc e més aquell *panès* o proer», «lo notxer ha poder de totes altres coses a fer, ab lo consell dels *panesos*», «mariner --- no-s pot abstraure de anar al viatge si doncs no-u fahia --- si és mariner de proa per ésser *panès* o per ésser notxer, o si és notxer per ésser *senyor*», *Consolat* (§§ 17, 91, 48 etc.; Pard., pp. 70, 71, 141, 98, trad. «officiers de poupe»); «lo senyor del leyn --- deu fer jurar los mariners e-ls nauexers, e-ls *peneses* e-ls perçoners, qui ab eyl van, de guardar los mariners e-ls pelegrins», *Cost. Tort.* (Ol., p. 453); l'*InuLC* troba *panès* 'segon de bord' en docs. de 1394 i 1395. També it. *pennese*: «nocchier, padron, *pennesi*, ebbe, e piloti», Ariosto (xxxix, 98). Jal en cita formes *panès*, *penese* (i amb llatinitzacions *pennesi*, *-esis*, *penasius*). I en cat. ant. n'hi hagué altres formacions sufixals: «si mercaders no hi ha en la nau, se deu aconsellar ab los *panissers* e ab lo notxer e ab los prohers», «si-l senyor de la nau vol fer conservatge --- ho farà ab consell del nautxer e dels *panassers*, e de tots los mariners ---», *Consolat* 45 (NCl. I, 73, 96).

DERIV.: *Peny* 'roquissar, massa de penya' apareix avui a la zona Penedès-CampdTarr. i Menorca; però degué tenir altre temps més extensió, jutjant per la seva aparició en llenguatges romànics afins al nostre, i en la toponímia: el nom del poble que avui escrivim, amb anàlisi deforme, *Alpens* al capdamunt del Lluçanès, escrit *Es Pens* en el cens de 1379, i *Illos Pennos* en docs. més antics. Com a mot viu, sento ja des del més Alt Penedès, un *peny*, per un conjunt de penyes o cingle des de La Llacuna i d'Olèrdola cap a l'O. (1955), a Vespella (1955) etc.; «per allà sortiríeu dalt d'un *péy* de roca pla» La Gornal (1955); «quan siguin sota el *péy*, tombin a mà dreta» em deien a Torrusolla, de la gran cinglera del Montmell (1932); a Figue- 60

rola del Cp. n'hi ha bastants que duen aquest nom com a genèric: *El péy* de l'Orgue, el *péy* de l'Esquerer etc. (1964).

A Menorca ho diuen de la massa penyalosa del subsòl, segons el dicc. *AlcM.* El *DAG.* en dóna una cita floralasca de 1880, i en el dicc. de JMarc; és versemblant que vingui del mateix, per comparació amb una carena de roca, en l'acc. 'part tallant d'una eina agrícola' (pall. *lo peny del magall*, a la Vall de Cardós, 1934). A les Illes Llípari a *pinna* és això mateix (referit a la «picke» o «keilhau», Coray, VKR III, 207). Pinyas recull +*pinyola* «el tascó de les maces o destrals» a Poboleda (*Buill. Club Pir. Tssa.* II, 171); no en sabem confirmació. En el sentit de roquisser o penya, s'usà *pen* en el Bearn, antigament: «es a l'engoau deus malhetz et *pens* somps» 1359 (*Cart. d'Ossau*, 205.22).

Penyal, amb variant antiga i dial. *penal*, que ja degué ser usual en el centre del Princ. en el S. XII, car un *Gerat dez penal* figura com a nom d'un pagès o pastor de Segarra en un doc. d'aquesta centúria (PPujol, *DocVgUrg.*, 6.15). Avui és més viu literàriament: «--- Ab més coratge rema y més delit / --- / veu de més prop la terra somiosa / --- / mes ay, lo promontori que hi obira / sembla un *penyal* per l'ona descalsat», *Atl.*, Introd., 16c; «grossos *penyals*, per còdols fent rodar-hi», *Canigó* (ix), i usat per Guimerà c. 1880.

Més popular que enlloc a les Illes, ja recollit pel *DFgra.* (no el Lab. fins a l'ed. 1888), car no sols se sent per tot Mall. sinó potser encara més que enlloc, a Eiv. («aquell *pənyál*» parlant de Sa Roca Grossa, prop del Vedrà, 1963). També a Pall.-Ribag.: *lo Penyal Podrit*, damunt Baiasca (1959); si bé allà, com ja havia d'esperar-se, se sent sobretot en la variant *penal*: «puiant per aquells *penals* arribaríeu a ---» Barruera (Vall de Boí, 1953); «lo Ribot-Foguer és un esponal que no hi ha sinó barcers i *penals*» Mont-ros, «a cant d'aqueixos *penals* hi ha 'l Clot de ---», Pobellà; però també tinc molts noms amb genèric *Penal de ---* apuntats a Bressui, Perves, Envall, Pobellà i Mont-ros de Flamicell (1957-64).

En el País Valencià, on hi ha tants de penyals, i de tan enormes, el que se sent és més aviat *penyó* o *penyot*; i el fet és que només amb caràcter literari l'he sentit aplicar a l'Ifac, on fóra apropiadíssim, i no gaire menys en els tres grandiosos de la Vall de Laguar: el terme que els aplica la gent simple del país és *penyó* (que potser ja els pot venir de temps mossàrabs, si bé amb catalanització de *n* en *ny*), car per a llocs d'importància tan gran, i lluny de la frontera lingüística, costaria de creure en un castellanisme, però el paper augmentatiu d'aquest sufix ha estat sempre estrany a la nostra llengua. Hi ha alguna excepció vers la zona Dènia-Pego: *Penyal del Fred* (o *Penyal Fret* FRACTUM?) i *El Penyal cantalar* a Llíber, i sobretot en tinc molts d'annotats com a genèrics a la Vall de Gallinera (almenys sis amb nom propi, entre ells *El Penyal Gros* el més prominent del terme): justament, però, tanta acumulació en aquesta vall, que fou repoblada de mallorquins en el S. XVII, fa creure que allà no sigui antic.

DERIV. de *penyal*: *Penyalar*: sovint a Mall., i més